

UDK: 339.5(497.5 Dubrovnik)“14“
94(497.6) Pavlović, R.
Pregledni članak
Primljeno: 22. 4. 2016.

Ivana Jurčević
Odsjek za povijest
Filozofski fakultet
Sveučilište u Osijeku
HR – 31000 Osijek, Ul. Lorenza Jägera 9
ijakic@ffos.hr

GOSPODARSKE VEZE BOSANSKOG VOJVODE RADOSLAVA PAVLOVIĆA I DUBROVČANA

Sažetak

Veliki bosanski vojvoda Radoslav Pavlović, jedan od područnih gospodara koji je obilježio bosansku srednjovjekovnu povijest I. polovice 15. stoljeća, svoju bogatu političku i gospodarsku aktivnost ostvaruje putem svojih odnosa s Dubrovčanima. Upravo će se u radu pratiti njegove gospodarske veze s Dubrovčanima na temelju kojih je ostvario velike novčane i robne prihode. Riječ je o trgovačkim poslovima, posebice prodaji olova, davanju carina u zakup kao i naplaćivanju carina, dobiti od uložnog novca pohranjenog u dubrovačku Komunu od prodaje dijela Konavala Dubrovniku. Ti odnosi ostvarivali su se preko Radoslavovih poslanika, poklisara, koji su u Dubrovniku uživali velik ugled i povjerenje. Uspješne gospodarske veze Radoslava Pavlovića s Dubrovčanima temeljile su se na predispozicijama koje su Pavlovići imali, primjerice posjedovali su važan rudnik kvalitetnog olova Olovo, kao i znatne carine u dubrovačkom zaleđu i na ušću Neretve te trgovačkim putovima koji su vodili u unutrašnjost, Bosnu, Srbiju, Ugarsku. Također, Pavlovići su imali i dio Konavala koje su Dubrovčani nastojali uključiti u planove svoga teritorijalnog širenja. Rudarski proizvodi u izveznoj trgovini srednjovjekovne Bosne imaju važno mjesto, a upravo je bitno obilježje gospodarskog razvoja Dubrovnika od sredine 14. stoljeća razgranata posrednička trgovina rudarskim proizvodima srebrom i olovom iz Bosne i Srbije. Važno je da se u trgovinu bosanskim olovom, osim Dubrovčana, bosanskoga kralja i feudalaca, kakav je i Radoslav Pavlović, o čijem se doprinosu u radu i govori, uključuju i domaći ljudi. Najveći dio bosanskog olova iz Dubrovnika odlazio je na strana tržišta, Italiju, Španjolsku, Tursku, a samo je manji dio služio za lokalne potrebe u Dubrovniku. Izvoz bosanskog olova tekao je i preko Venecije. I vojvoda Radoslav Pavlović, kao i ostali područni gospodari i kraljevi, davao je svoje carine u zakup, najčešće Dubrovčanima, poput olovske i drijevske carine, čije je četvrtine bio vlasnik. Dobivali su od zakupaca ugovoreni iznos zakupa, što im je osiguravalo dobit. Ovaj je bosanski vojvoda imao carine i u drugim svojim mjestima u koja su Dubrovčani dolazili sa svojom robom. Na svojim je područjima vojvoda Radoslav propisivao svoje odluke o carinama, provoznim, usputnim te carinama na samom trgu gdje se i prodavalo.

Ključne riječi: Radoslav Pavlović, Dubrovčani, zakup, carina, trgovina, dobit, poklisari, rudnik Olovo, Konavle

1. Uvod

Na temelju izvornih dokumenata dubrovačkog arhiva, objavljene građe i postojeće literature, u radu će se pratiti gospodarska aktivnost velikoga bosanskog vojvode Radoslava Pavlovića koja je vezana za Dubrovčane tijekom nekoliko desetljeća I. polovice 15. stoljeća. Podatci o toj djelatnosti nalaze se u različitim spisima dubrovačke latinske kancelarije u serijama *Diversa Cancellariae*, *Sentenza di Cancellariae*, *Lettere di Levante*, *Diversa Notariae* te odlukama Vijeća umoljenih (*Consilium Rogatorum*) i Malog vijeća (*Consilium Minus*), kao i u diplomatskom zborniku Lj. Stojanovića: *Stare srpske povelje i pisma*, koji sadrži najveći broj bosanskih i humskih isprava pisanih ćirilicom (Stojanović 1929). Također, zbirku bosanskih i humskih isprava Dubrovniku, ograničivši se na povelje i pisma, objavio je i M. Brković (Brković 2011). Mnogi se autori u svojim djelima bave navedenom tematikom proučavajući gospodarsku djelatnost vojvode Radoslava i aktivnosti na njegovim područjima u sklopu širega konteksta ekonomskog razvoja Bosne te odnosa s Dubrovčanima ili stavljajući vojvodina ostvarenja, značenje i doprinos njegovih rudnika i trgova u središte svog bavljenja i pisanja.¹ U radu će se nastojati prikazati na koje su se načine gospodarske veze vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovčana ostvarivale kroz trgovinsku i carinsku djelatnost kao i financijska, odnosno bankarska poslovanja, kao i koliki je doprinos samog vojvode u gospodarskom razvoju Bosne upravo vojvodinim poticanjem i razvijanjem navedenih veza s Dubrovčanima. Na temelju prikazanih veza uspostavljenih davanjem carina u zakup, naplaćivanjem carina, trgovačkim poslovima, posebice prodajom olova, dobiti od uložene novca stečenog ustupanjem dijela Konavala Dubrovčanima, moći će se dobiti uvid u značenje novčanih i robnih prihoda koje je vojvoda ostvarivao upravo gospodarskom djelatnosti s Dubrovčanima. Dubrovčani su bili najčešći zakupci vojvodinih carina kao i trgovci i posrednici na njegovim područjima. Kao područni gospodar vojvoda Radoslav Pavlović pod svojom je vlašću imao istočne i središnje dijelove bosanske države, te će se na temelju toga u radu prikazati koliko su bili ostvareni i preduvjeti upravo uspješnoj gospodarskoj suradnji vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovčana. Na temelju rada moći će se iznijeti i spoznaje o vezama područnih gospodara u Bosni s Dubrovnikom, koji na taj način pokazuju svoju gotovo potpunu neovisnost oponašajući bosanske vladare bilo da su navedene veze ostvarivali samostalno ili preko podanika, srednjeg i nižeg plemstva i službenika na dvoru.

2. Prilike u Bosni

Veliki bosanski vojvoda Radoslav Pavlović živio je i djelovao u prvoj polovici 15. stoljeća, točnije od 1415. do 1441. godine. Njegova burna i bogata djelatnost u velikoj je mjeri bila vezana za Dubrovčane i na političkom i na gospodarskom planu. Pripadao je moćnoj feudalnoj obitelji Pavlovića u Bosni čiji je utemeljitelj bio njegov otac knez Pavao Radenović. Tadašnje prilike u srednjovjekovnoj Bosni nakon smrti bosanskoga kralja Tvrtka I. Kotromanića 1391. godine, očitovala su se u razdoblju razjedinjenosti zemlje, slabljenju centralne vlasti i državnog jedinstva te posebice jačanju moći bosanske vlastele, odnosno područnih gospodara.² Postupnost u oblikovanju zemalja područnih gospodara počinje početkom 15.

1 Ćuk 2003, Kovačević 1954, isti 1961, isti 1970, isti 1978b, Krekić 1957, isti 1980, Kurtović 2003, isti 2010, Tošić 1987, isti 2003, Voje 1976, isti 1978a, Živković 1980, isti 1986, isti 2008 i drugi.

2 O tome više u Ćirković 1964a, isti 1974, Živković 1981, isti 1994, Anđelić 1975/1976: 29–48.

stoljeća na primjerima vojvode Hrvoja Vukčića, vojvode Sandalja Hranića i kneza Pavla Radenovića.³ Završetkom procesa decentralizacije i dezintegracije na području srednjovjekovne Bosne i Huma, izdvojile su se tri velike feudalne obitelji: Hrvatinići, Kosače i Pavlovići. Svi su oni imali teritorij nad kojima su imali vlast te su tako u okvirima bosanske države postojale gotovo samostalne zemlje, 'rusazi', kojima je gospodarilo najmoćnije bosansko plemstvo (Blagojević 2003: 114–116). Uspostavljene granice između područja područnih gospodara nisu bile čvrste ni stalne, a mijenjale su se ovisno o odnosu snaga područnih gospodara, kao i samih političkih prilika u Bosni (Ćirković 1964a: 177–184., Ćirković 1997: 306–317). Područni gospodari, najmoćniji velikaši bosanskoga kraljevstva, imali su svoj rusag, područje kojim gospodare, i oni su samostalni na svome području te su odani bosanskom kraljevstvu kao nedjeljivoj cjelini, odnosno svoja područja smatraju dijelom bosanskoga kraljevstva. Područni su gospodari na svome području imali svu vlast koju je imao i kralj, primjerice ubirali su namete od stanovnika, naplaćivali su tzv. regalna prava u trgovima i rudnicima ako su ih imali na svojim područjima, carine na putovima i prijelazima rijeka, obavljali su najvišu sudsku vlast i rješavali sporove svojih podanika sa strancima. Također, bili su samostalni u svojim vezama s vanjskim svijetom, primali su i slali poslanike drugim vladarima, pregovarali su i sklapali ugovore, ratovali i mirili se (Ćirković 1997: 308–310).

Jezgra posjeda obitelji Pavlović nalazila se u srednjoj i istočnoj Bosni, od Dobruna na istoku do Vrhbosne na zapadu, od Olova na sjeveru do Prače na jugu, a gospodarili su Trebinjem, Vrmom, Bilećom, Fatnicom i dijelom sjeverozapadnog dijela Konavala u jadranskom zaleđu (Radonić 1902a: 43–44., Ivić 1907: 8, Ćirković 1964a: 215).

3. Trgovačke veze Radoslava Pavlovića i Dubrovčana – Trgovina olovom

Na prostorima Pavlovića u gospodarskom smislu isticali su se Olovo, Prača, Višegrad, Borač, Cernica, Trebinje, Rogatica kao i druga gradska i rudarska mjesta. Glavne gospodarske grane na tim područjima bile su rudarstvo i trgovina u čije su djelatnosti bili uključeni Dubrovčani. Rudarski proizvodi u izveznoj trgovini srednjovjekovne Bosne zauzimaju važno mjesto, a obilježje dubrovačkoga gospodarskog razvoja od sredine 14. stoljeća razgranata je posrednička trgovina rudarskim proizvodima iz Srbije i Bosne, posebice srebrom, koje je u izveznoj trgovini Bosne najzastupljenije, te olovom čiji je stalni dovoz iz Bosne dubrovačka vlada nastojala osigurati. Najveći dio bosanskog olova iz Dubrovnika odlazio je na strana tržišta, u Italiju, Španjolsku, Tursku, a samo manji dio ostajao je za dubrovačke lokalne potrebe. Izvoz bosanskog olova tekao se i preko Venecije.⁴ Upravo veliku važnost u zemlji Pavlovića imao je rudnik olova Olovo. Bio je jedan od najvažnijih rudnika i privrednih središta srednjovjekovne bosanske države. Od svih područnih gospodara samo je Pavlovićima pripadao ovako važan rudnik. Rudnik Olovo je s obzirom na intenzivnu proizvodnju za Pavloviće i njihovu zemlju bio stalan izvor bogaćenja. Olovo je bilo vrlo traženo u tadašnjoj Europi u kojoj se u rudarskoj proizvodnji od početka 14. stoljeća javlja kriza koja je trajala sve do sredine 15. stoljeća, a ova rudača je tamo stizala najvećim dijelom dubrovačkim trgovcima koji su je kupovali i preprodavali. U olovskim rudokopima kopalo se, osim velikih količina, i najkvalitetnije olovo. To je bilo meko

³ O tome više u Radonić 1902a: 39–62, Isti 1902b: 34–61.

⁴ O ekonomskom razvoju Dubrovnika bavili su se u svojim radovima brojni autori Božić 1952, Kovačević 1961, Krekić 1956, isti 1957, isti 1971, isti 1980, Kurtović 2010, Havrylyshyn, Srzentić 2014, Voje 1976, 1978a, 1978b Živković 1977, isti 1980, isti 2006 kao i mnogi drugi.

olovo, poznato pod nazivom „plumbum dulce“ ili rjeđe „plumbum suptile“, i nije imalo nikakvih primjesa. Stoga je bilo više cijenjeno i traženo na stranim tržištima od olova iz ostalih rudnika (Kovačević 1961: 170). Rudača olovo na području Pavlovića počela se kopati krajem 14. stoljeća kada je istoimeni rudnik Olovo bio u vlasništvu kneza Pavla Radenovića, a kasnije njegovih sinova vojvodâ Petra i Radoslava Pavlovića i unuka. Rudnik Olovo imao je najveću važnost u rudarskoj proizvodnji područja Pavlovića. U neposrednoj blizini Olova nalazilo se još jedno nalazište olovne rudače, a to je Kamenica za koju neki povjesničari smatraju kako je riječ o istoimenom naselju. Prvo spominjanje Olova datira 1382. godine, dok se Kamenica javlja i nešto ranije, 1376. godine.⁵ Uz ova navedena rudarska mjesta, olovo se na području Pavlovića kopalo i u rudniku Čečelj, nedaleko od Olova.⁶

U vrijeme kada je rudača olovo u Europi bila vrlo tražena, rudnike Olovo i Kamenicu u najvećoj mjeri eksploatiraju Dubrovčani. Razvojem rudarstva i trgovine početkom 15. stoljeća, rudača olovo dobiva sve važnije mjesto u razmjeni, trgovini, u koju se otad uz Dubrovčane uključuju i domaći ljudi tih područja, posebice ljudi vojvode Radoslava Pavlovića, kao i sam vojvoda, koji dostavlja sve više olova Dubrovniku pa i rudnik daje u zakup Dubrovčanima.⁷ Ta se razmjena ostvarivala putem kreditno-trgovačkih poslova. Upravo podatci o masovnijoj trgovini olovnom rudačom Dubrovčana i Pavlovićevih ljudi, prvo vojvode Petra, a posebice u vrijeme Radoslava Pavlovića, postaju brojniji u prvoj polovici 15. stoljeća. Svojim obujmom kreditno-trgovačkih poslova s dubrovačke strane prednjače istaknutiji predstavnici dubrovačkog plemstva: Bunići, Sorkočevići, Lukarevići, Crijevići i drugi,⁸ kao i manji i srednji dubrovački trgovački sloj. Olovnu su rudaču u većim količinama kupovali od vojvode Petra i vojvode Radoslava Pavlovića, a poslije i Radoslavovih sinova Ivaniša, Petra i Nikole Pavlovića. I domaći ljudi iz obližnjih trgova, Prače, Rogatice, Ustikoline, Višegrada, Borča i drugih mjesta na području Pavlovića, uključuju se u trgovinu olovom koje se vadilo u Olovu i Kamenici (Živković 1986: 37).

Primjerice, stariji brat vojvoda Petar Pavlović 1418. godine dostavio je preko poslanika Dubrovčaninu Ivanu Crijeviću veću količinu olova u vrijednosti od 2500 dukata. Dio navedenog potraživanja naplatio je vojvoda preko svojih poslanika, braće Bogdana i Radoslava Muržića, a ostatak duga Dubrovčanin Ivan Crijević isplatio je vojvodi Radoslavu Pavloviću gotovo desetljeće kasnije (Div. Canc., vol.

5 Dubrovčani Matko i Žore Bogišić obvezali su se te godine dostaviti svojim kreditorima 90 milijara olova u Kamenici u Bosni. Div. Canc., vol. XXIV, fol. 111, (1376.). Ovaj je rudnik spomenut u izvorima i nešto kasnije, 1382. godine. Div. Canc., vol. XXV, fol. 59-60, 11. II. 1382.

6 Spomenut je u dokumentu vezanom za Dubrovčanina Mihajla Budačića koji je vjerojatno tu živio i djelovao. Dubrovačka vlada šalje 11. veljače 1382. godine svog poslanika Paška Rastića *in contratas Cecege et Cameniza*, da tamo nađe imovinu pokojnog Mihajla Budačića. Div. Canc., vol. XXV, fol. 59-60, 11. II. 1382.

7 Pitanjem trgovine olovom bavili su se brojni povjesničari, kao i drugi znanstvenici. O tome više u Kovačević 1961, isti 1954: 229-248., isti 1970: 257-263., Kovačević-Kojić 1978a, isti 1978b, Živković 1986, isti 1981, isti 1980: 299-311., isti 1977: 301-321., isti 1973: 319-325., isti 2002, Voje 1976, isti 1978a, isti 1978b: 37-59., Tošić 1978, Božić 1952.

8 Bitnu ulogu u stvaranju društvenog i političkog ustroja dubrovačke komune tijekom srednjega vijeka imala su vlastela koja su krajem 13. stoljeća potpuno preuzela vlast u vijećima komune, a tijekom 14. i 15. stoljeća imala su vodeću ulogu u društvu. Primjerice, Bunići su bili jedan od najstarijih dubrovačkih vlasteoskih rodova, Crijevići su u početku vrlo utjecajan rod, uloga Gundulića bila je bitna u dubrovačkom političkom životu, a Sorkočevići su jedan od najvažnijih plemićkih rodova u 18. stoljeću. O dubrovačkom plemstvu, pojedinim rodovima kao i biografijama dubrovačkih plemića, opširno su pisali Manken 1960, Vekarić 2011, isti 2012a, isti 2012b, isti 2013, isti 2014, isti 2015, Čosić, Vekarić 2005 i drugi.

XLI, fol. 207v, 3. 1. 1418., Živković 2006: 76., Kovačević 1961: 55). Prema evidenciji knjige zaduženja, *Diversa Cancellariae*, vidljivo je kako je vojvoda Petar 3. siječnja 1418. godine Dubrovčanima dostavio veću količinu olova, čak 807 milijara po cijeni od 11 dukata za svaki milijar. Preostali dio duga iznosio je 1352 dukata i isplaćen je vojvodi Radoslavu Pavloviću jer čini se kako je bilo problema oko naplate ostatka duga od Dubrovčana. Taj dug je vojvoda Radoslav Pavlović pokušao naplatiti još 22. prosinca 1423. godine, ali bez uspjeha (*Sent. di Canc.*, vol. VII, fol. 39v, 22. XII. 1423.). Slučaj je na kraju završio i na dubrovačkom sudu koji o njemu raspravlja te 1423. godine. Tada Dubrovčani nisu udovoljili traženjima vojvode Radoslava Pavlovića (*Sent. di Canc.*, vol. VII, fol. 39v, 22. XII. 1423.). Spor je potrajao sve do 1427. godine kada je vojvoda Radoslav pri prodaji svog dijela Konavala Dubrovčanima nastojao preko svojih poslanika Braila Tezalovića i Radoslava Muržića naplatiti spomenuto potraživanje, ali ponovno neuspješno. Za boravka svog poslanika Bogdana Muržića u Dubrovniku 1430. godine radi obavljanja poslova za vojvodu, Radoslav je pokušao još jednom naplatiti potraživanja od Dubrovčanina Ivana Lampre Crijevića. O njegovim je potraživanjima raspravljalo i Vijeće umoljenih (*Cons. Rog.*, vol. IV, fol. 133, 11. II. 1430., fol. 133v, 14. II., 1430. Živković 2002: 180). Ni ovaj pokušaj nije urodio plodom, kao ni brojna pisma koja je vojvoda Radoslav slao preko svojih poslanika Braila Tezalovića, Bogdana i Radoslava Muržića dužniku Ivanu Lampre Crijeviću i dubrovačkoj vladi (*Lett. Di Lev.*, vol. IX, fol. 82v–84, 18. III. 1428.).

Preko svojih poslanika Braila Tezalovića, Radiča Ozrisaljića, Bogdana i Radoslava Muržića, dostavljao je vojvoda Radoslav veće količine olovne rudače Dubrovniku. U vrijeme pregovora o prodaji Radoslavova dijela Konavala Dubrovčanima,⁹ izručio je Radoslav Pavlović olovo Dubrovčaninu Milatu, s kojim je imao problema glede plaćanja isporuke. U nastalom je sporu vojvodu Radoslava zastupao njegov poslanik Bogdan Muržić, a kako se iz dokumenta može razaznati, Radoslav Pavlović je od Dubrovčanina Milata potraživao 2000 dukata (*Cons. Rog.*, vol. III, fol. 50, 28. VII. 1421., Kovačević 1961: 55).

Olovnu rudaču izručio je vojvoda Radoslav Pavlović dubrovačkim plemićima Ivanu i Jakovu Gunduliću tijekom 1422. godine. Također, i s njima je vojvoda imao poteškoća kao i sporova u vezi s naplatom dugovanja, stoga je od Dubrovčana tražio da se spor vodi na njegovu dvoru na koji bi došli dubrovački poslanici i suci (*Cons. Rog.*, vol. III, fol. 68v, 22. I. 1423.).

Vojvoda Radoslav izručio je olovo i dubrovačkom plemiću Tomi Buniću koji je isporuku zaprimio u Konavlima, Donjoj Gori, u lipnju 1439. godine (*Div. Canc.*, vol. LIII, fol. 232v, 8. IX. 1439.). Kao posrednik u toj isporuci navodi se poslanik vojvode Radoslava Radoje Ozrisaljić, koji je obavljao i službu carinika za vojvodu. Spomenuti Radoje Ozrisaljić potvrđuje kako je primio sva dugovanja od nasljednika Tome Bunića.

⁹ Dubrovčani su ovo područje nastojali uključiti u planove teritorijalnog širenja Dubrovnika, a nakon dugotrajnih pregovora Radoslav je Dubrovčanima prodao svoj dio Konavala 31. prosinca 1426.

4. *Prihodi carine u olovu*

Olovo brzo postaje razvijeno privredno središte na što je utjecao i njegov položaj na važnim prometnim smjerovima koji su vodili od gradova na jadranskoj obali do Srebrenice i Zvornika, a potom dalje u Srbiju i Ugarsku. O razvijenom trgovačkom prometu u Olovu pokazuje i postojanje carine. Carina je naplaćivana i na promet robe koja se prenosila preko Olova i na izvoz same rudače. Prihodi od olovske carine bili su veliki, a to što su carinu u Olovu uzimali u zakup uglavnom Dubrovčani, također upućuje na važnost rudnika i trga Olovo (Čuk 2003: 248, Kovačević 1961: 159). Tako se druga vrsta gospodarske povezanosti vojvode Radoslava i Dubrovačana ostvarivala carinama te davanjem carine u zakup najčešće Dubrovčanima. Davanje carine u zakup u Bosni u srednjem vijeku bila je česta pojava koja je vrijedila i u zemljama vojvode Radoslava Pavlovića. Vojvoda Radoslav, kao i drugi područni gospodari, pa i kraljevi, davao je svoje carine u zakup. Dajući carinu u zakup, oslobađao se organiziranja te službe. Vladari su od zakupaca unaprijed ili u ratama dobivali ugovoreni iznos godišnjeg zakupa. Tako je određeni iznos zakupa uvijek bio zajamčen od zakupnika carine, a zakupom carine zakupnik je stjecao veliku dobit (Kovačević 1954: 233–235). Dubrovčani koji su uzimali carinu u zakup naplaćivali su i carinu te tako obavljali i carinsku službu. Godine 1432. spomenut je Dubrovčanin Živko Lamprić koji kao carinski službenik naplaćuje carinu u Olovu, a nekoliko dana kasnije javlja se i kao zakupnik te carine (Lett. di Lev., vol. XI, fol. 123–124v, 2. XII. 1432., Stojanović 1929: 177, 179, 184, 242, 245, Živković 2008: 61, Kovačević 1954: 235–237). Spomenuti Dubrovčanin Živko Lamprić zloupotrijebio je položaj carinika u Olovu jer je naplaćivao višu prolaznu carinu od uobičajene zbog čega je intervenirala dubrovačka vlada i pozvala prijestupnika na odgovornost (Kovačević 1954: 237, Isti 1961: 69–72, 81, 89, 123, Živković 2008: 61). Bilo je još Dubrovačana koji su uzimali u zakup olovsku carinu, a jedan od njih je i Dragoje de Bevennuda (Lett. di Lev., vol. XI, fol. 123, 2. XII. 1432.). Živko Lamprić bio je sâm zakupac olovske carine, ali bilo je primjera da su se Dubrovčani udruživali kao zakupnici carine, čime su smanjivali rizik poslovanja. Uglavnom su carinu u manjim rudnicima i trgovima uzimali u zakup pojedinci, dok su se u većim rudarskim mjestima i trgovima najčešće udruživala dvojica ili trojica trgovaca. Kako je navedeno, brojne carine vojvoda Radoslav davao je u zakup najčešće Dubrovčanima, a nisu bili rijetki zakupnici ni njegovi domaći ljudi. Također, i domaći ljudi u zakup carine ulazili su i s Dubrovčanima. Visina zakupa carine ovisila je o važnosti i vrijednosti rudnika ili trga. Koliko god da je cijena bila visoka, bio je to unosan posao za zakupca. Rok na koji se uzimao zakup bio je od jedne do tri godine. Carine su davane u zakup najmanje na godinu dana, ali se ugovor o zakupu, uz suglasnost obiju strana, produživao. Tako je, primjerice, Dubrovčanin Nikša Bunić imao u zakup olovsku carinu godinu dana, 1466. godine, a Maroje Bunić dvije godine, od ožujka 1446. do ožujka 1448. godine (Stojanović 1929: 110–111). Što se tiče vrijednosti olovske carine, primjerice u vrijeme vojvode Ivaniša Pavlovića, spominje se zakup za koji je Nikša Bunić isplatio 1666 dukata, a poslije i 2000 dukata (Stojanović 1929: 112). Nakon isteka sklopljenog ugovora o zakupu, vojvoda Radoslav Pavlović davao je razrješnicu, odnosno potvrdu da je zakupac riješio sve svoje obveze i dugove (Stojanović 1929: 111). Događalo se da je zakupac ostao dužan pa je takve vojvoda Radoslav Pavlović znao i zatvoriti. To se dogodilo i uglednom dubrovačkom plemiću Paladinu Gunduliću koji je bio zatvoren u Borču zbog nepodmirenih dugovanja vojvodi Radoslavu Pavloviću. Zbog toga je intervenirala i dubrovačka vlada koja je za svoga građanina dala otkupninu, posebice zato što je obavljao i poslaničke dužnosti na Radoslavovu dvoru (Lam. de foris, vol. V,

fol. 241, 14. XII. 1423.). Isplata zakupa vraćana je u ratama, ne odjednom, kako su se ugovorom sporazumjeli vojvoda Radoslav Pavlović i Dubrovčanin Paladin Gundulić (Deb. Not., vol. XIII, fol. 232, 12. IX. 1420.).

5. *Prihodi drijevske carine*

Radoslav Pavlović znatne prihode ostvarivao je i od drijevske carine koju je također davao u zakup Dubrovčanima pa i domaćim ljudima. Trg Drijeva bio je vrlo važan za Bosnu i Dubrovčane, kao i za Veneciju i zapadnu Europu, jer je preko njega tekao najveći dio trgovine s unutrašnjosti. Tako važno trgovačko središte, koje se nalazilo na Neretvi, bilo je na početku najprometnijeg puta za unutrašnjost Bosne, Srbije i Ugarske i predstavljalo je polaznu točku trgovačke veze koja je Bosnu povezivala s morem. Odnosno, preko Drijeva se odvijala trgovina između primorja i zaleđa. Drijeva su bila jedan od najvećih trgova, posebice soli (predstavljaju glavno domaće tržište soli) te rudača srebra, zlata i olova. Sol se uvozila iz raznih mjesta s obale Jadranskog mora, dok je Dubrovnik glavno strano tržište odakle se u Bosnu dovozila sol (Kovačević 1961: 32). Glavni nositelji gospodarskog i društvenog razvoja u Drijevima bili su Dubrovčani. Ni česte promjene gospodara nad Drijevima nisu odvrćale Dubrovčane od toga važnoga trgovačkog središta. Tijekom srednjega vijeka Drijeva su promijenila više gospodara. Bila je to Zadarskim mirom 1358. godine Ugarska, a od 1382. godine gospodari su bili Tvrtko I. Kotromanić, Dabiša, Jelena Gruba, Ostoja te područni gospodari Hrvatinići, Kosače, Pavlovići i Radivojevići. U prvoj polovici 15. stoljeća Sandalj Hranić, koji je tada bio vlasnik Drijeva, uzimao je polovicu cjelokupnog prihoda tamošnje carine, dok su drugu polovicu nakon Hrvojeva potiskivanja iz Drijeva 1410. godine, na jednake dijelove dijelili Pavlovići i Radivojevići.¹⁰

Što se tiče zakupa drijevske carine u vrijeme sukoba bosanske vlastele oko stjecanja prevlasti nad drijevskom carinom, Dubrovčani nisu bili zainteresirani za zakup. Stoga se kao zakupci tada javljaju domaći ljudi pa 1412. godine Brailo Tezalović i Radoslav Muržić zakupljuju drijevsku carinu zajedno s Dubrovčaninom Stanihnom Sladenovićem, koji tada nije bio zakupac carine, već je u ime svojih partnera upravljao radom carine¹¹ (Stojanović 1929: 533, Tošić 2003: 237).

S vremenom zanimanje Dubrovčana za drijevsku carinu raste, posebice nakon 1419. godine kada se prilike u Bosni sređuju. Pouzdani podatak koji govori kako je vojvoda Radoslav vlasnik četvrtine carine u Drijevima datira iz 1423. godine, kada je i Dubrovčanin Stanihna Sladenović raspolagao četvrtinom carine vojvode Radoslava za koju je dao godišnju zakupninu u iznosu od 600 dukata (Tošić 2003: 238). Nakon šest mjeseci taj dio carine oduzeo mu je silom Petar Primović. Godine 1426. Radoslavov dio carine ponovno je imao u zakup Stanihna Sladenović zajedno s Radoslavovim poslanikom i komornikom Brailom Tezalovićem. U listopadu 1428. godine Dubrovčani su odlučili kupiti prava na Kosačin, Pavlovićev i Radivojevićev dio carine u Drijevima. Odmah nakon pogodbe ostvarene krajem 1429. godine sa Sandaljem, dubrovačka je vlada nastojala steći i Pavlovićev i Radivojevićev dio carine u zakup, ali bez uspjeha. Čak je Pavloviću ponudila iste uvjete kao i vojvodi Sandalju, 800 dukata godišnje za njegovu četvrtinu. Sporazum nije postignut iako su Dubrovčani nastojali pristati na zahtjeve vojvode Radoslava koji je za svoj dio

¹⁰ O tome više u Tošić 1987., isti, 2003., 235–245.

¹¹ O Brailu Tezaloviću i Radoslavu Muržiću više u Živković 1986., a o Stanihni Sladenoviću u Tošić 1987.

carine tražio 1100 dukata. Također, do sporazuma nije došlo ni s Radivojevićima zbog čega su nastavili, kao i prije, davati svoj dio carine privatnicima (Tošić 2003: 239, isti 1987: 129).

Promjene u radu drijevske carine uslijedile su u vrijeme trajanja Konavoskog rata (1430.–1433.) vođenog između Radoslava Pavlovića i Dubrovčana, kada su i Pavlovići i Kosača bili na suprotnim stranama. Vojvoda Radoslav je prihode od drijevske carine kratko izgubio za trajanja rata, kada je prihode prisvojio vojvoda Sandalj, što je trajalo dok se vojvode nisu izmirile (Tošić 2003: 239, 240, isti 1987: 130).

Nove promjene uslijedile su smrću vojvode Sandalja 1435. godine kada je njegov nećak vojvoda Stjepan Vukčić također imao namjeru preuzeti Radoslavov dio drijevske carine. Tako su od proljeća 1439. Pavlovići zauvijek izgubili svoj dio u drijevske carini (Tošić, 2003: 241–245, Ćirković 1964b: 36).

Prema ugovoru kojeg su imali s vojvodom Radoslavom, Dubrovčani su bili glavni opskrbljivači soli trga te nakon odbitka svoga uloženog kapitala, trebaju vojvodi Radoslavu isplatiti četvrtinu godišnje dobiti za vlasništvo nad drijevskim trgovom. Poslove naplate zakupa drijevske carine za vojvodu Radoslava obavljao je Radič Ozrisaljić, koji se u toj funkciji javlja 1430. godine. Tada je za dobivenu zakupninu Pavlovićeva dijela drijevske carine, za cijeli primljeni iznos, kupio sol za potrebe Radoslava Pavlovića (Cons. Rog., vol. IV, fol. 140, 30. III. 1430., Živković 2006: 82., isti 1977: 301–321). Zakupnici drijevske carine tada su bili Dubrovčani jer oni nalažu svojim upravicima carine da Radiču daju soli onoliko kolika je vrijednost zakupnine (Cons. Rog. vol. IV, fol. 142v, 8. IV. 1430, Živković 2006: 82). U takvoj je misiji i 1432. godine kada se i tada javlja sa zahtjevom da mu zakupnici drijevske carine daju sol u visini zakupa, o čemu je ponovno raspravljala dubrovačka vlada i odobrila njegov zahtjev. I 1435. godine Radič Ozrisaljić ponovno je dobio sol zbog zakupa drijevske carine (Živković 2006: 82, isti 1977: 310–311).

Vojvoda Radoslav držao je carinu u još nekim svojim mjestima, primjerice u Ledenicama, u koje su također dolazili Dubrovčani sa svojom robom ili su bili u prolazu na putu prema sjeveru i istoku. Carina u Ledenicama nalazila se na samoj granici s Dubrovnikom i bila je dubrovački izlaz u unutrašnjost Bosne, Srbije i Ugarske, a carina se u Ledenicama naplaćivala za dubrovačku robu koja je putovala za spomenute zemlje. To je proвозna carina i iznosila je jedan perper po tovaru i naplaćivala se u novcu. Postojale su i ustupne carine, kakva je bila u Trebinju. Carina se naplaćivala i na samom trgu na kojem se i prodavalo. Nije se plaćala na svu robu, nego samo na onu koja se proda. Iznosila je jednu desetinu robe i nije se naplaćivala u novcu, nego u robi.¹²

6. Financijsko poslovanje vojvode Radoslava Pavlovića s Dubrovčanima

Financijske veze vojvode Radoslava i Dubrovčana očitovale su se na prihodima dohotka i dobiti od uloženog novca u Komunu koje je Radoslav ostvario prodajom svoga dijela Konavala Dubrovčanima.¹³ Naime, za svoj dio prodanog zemljišta

12 O carinama više u Ivanović 1948, Kovačević 1954: 229–248.

13 Dubrovčani su ovo područje Konavala nastojali uključiti u planove teritorijalnog širenja Dubrovnika. Nakon dugotrajnih i često mukotrpnih pregovora Radoslav Pavlović je Dubrovčanima prodao svoju polovicu Konavala zajedno s Obodom i Cavtatom te Donjom Gorom i Vitaljinom. Time su Dubrovčani konačno mogli ući u posjed obaju dijelova toliko željenih Konavala, i Radoslavljeva i dijela Sandalja Hranica, čiji su dio kupili znatno ranije, 1419. godine. O tome više u Ćorović 1927: 7–110, Grujić 1926: 3–123.

vojvoda Radoslav dobio je 12 000 dukata, od čega je prema ugovoru 6000 dukata stavio na čuvanje u Komunu uz dobit od 5 %, kao i 1000 dukata za jednu baštinu u dubrovačkom kotaru, no ne navodi se o kakvoj i kojoj baštini je riječ (Stojanović 1929: 612–616, Brković 2011: 135–136). Pri ulaganju novca u Komunu definirani su uvjeti na temelju kojih će se novac držati u Komuni. Dubrovčani su vojvodi Radoslavu dopustili da mijenja uvjete u vezi s uloženim novcem (npr. smije podizati, ulagati, prekinuti štednju) u okviru navedenog ograničenja, a kao ograničenje bio je otkazni rok, vrijeme u kojem se izmjena mora najaviti, a iznosio je najmanje dva mjeseca (Stojanović 1929: 599, 615–616, Kurtović 2003: 214–215). Za kupljeni dio Konavala Dubrovčani su se obvezali vojvodi plaćati i stalni godišnji tribut u iznosu od 6000 perpera, tzv. konavoski dohodak (Stojanović 1929: 596, 607–612). Od 1427. godine vojvoda je dohodak primao redovito, svake godine za svetkovine svetog Vlahе, a nakon njegove smrti dohodak nasljeđuju njegovi sinovi. Novac dobiven od konavoskog dohotka Radoslav je podizao preko svojih poslanika, poklisara, koje je slao u Dubrovnik ili se njime koristio za nabavu soli i druge robe u Dubrovniku. Nisu rijetki primjeri da je taj novac ulagao u dubrovačku Komunu na štednju uz kamatu od 5 %. Dohodak je s određenim poteškoćama primao za vrijeme Konavoskoga rata,¹⁴ ali završetkom sukoba Radoslavu su nadoknađena sva potraživanja tijekom trajanja rata. Također, uz navedeno, za prodani dio Konavala Radoslav je dobio i dio zemlje u svom dijelu Konavala te palaču u Dubrovniku, nekadašnje vlasništvo dubrovačkog plemića Žoreta Palmotića, koju je morao obnoviti o svom trošku.

Pred sam početak Konavoskog rata Radoslavovi su poslanici u Dubrovniku zatražili dobit na uloženi novac stečen prodajom dijela Konavala, odnosno kamate, kao i sav ulog. Tom su im prilikom Dubrovčani isplatili samo kamate, ne i ulog, jer je za podizanje uloga bio potreban dvomjesečni otkazni rok (Kurtović 2003: 215).

Sve do početka rata vojvoda Radoslav Pavlović redovito je primao kamate od uloženog novca. Optužujući Radoslava za rat, Dubrovčani mu za vrijeme trajanja rata 1431. i 1432. godine uskraćuju isplatu kamata s obrazloženjem da ih uzimaju kao naknadu za štetu pretrpljenu tijekom rata. O uskraćivanju isplate kamata raspravljalo se u Vijeću umoljenih (Cons. Rog., vol. IV, fol. 43v, 9. I. 1428., fol. 90–91v, 7. III. 1429., Truhelka 1918: 150, 190, 201, Kurtović 2003: 215). Tijekom pregovora o sklapanju mira između Dubrovčana i vojvode Radoslava 1431. godine, Dubrovčani su kao preduvjet zahtijevali odgađanje svih Radoslavovih poslovanja, odnosno neostvarivanje kamata od uloga na dobit tijekom idućih deset godina. Takav je uvjet bio predviđen i u konačnoj verziji mira koji je trebao biti sklopljen između sukobljenih strana, samo je rok skraćen na dvije godine (Cons. Rog., vol. V, fol. 5, 9. V. 1431., vol. V, fol. 100v, 15. VIII. 1432., fol. 104v, 16. IX. 1432., Kurtović 2003: 215–216). Sklapanjem mira financijsko poslovanje vojvode Radoslava Pavlovića normaliziralo se. U povelji koju vojvoda Radoslav izdaje Dubrovčanima 1432. godine, navodi se kako će mu Dubrovčani nastaviti s redovitom isplatom konavoskog dohotka, kao i isplatom kamata na uloženi novac u Komunu (Stojanović 1929: 623). To su potvrdili i Dubrovčani u svojoj povelji izdanoj vojvodi Radoslavu 25. listopada 1432. godine u kojoj se iznosi način na koji je Pavlović nastavio s financijskim transakcijama uloženog novca u Komunu. Tako će kamate redovito dobivati, ali glavnicom od

14 Nakon što su kupili Radoslavov dio Konavala, Dubrovčani su imali velikih poteškoća u odnosima s vojvodom Radoslavom koji se nije nikako mogao pomiriti s gubitkom tog teritorija, te 1430. godine dolazi do sukoba između Radoslava Pavlovića i Dubrovčana, u povijesti poznatom kao Konavoski rat. O tome više u Truhelka 1918: 146–211, Živković, Jakić, Brandić 2008: 7–45, Živković 1981, Kurtović 2009, Čirković 1964a.

6000 dukata mogao je raspolagati tek nakon isteka dvogodišnjeg razdoblja od početka primjene sklopljenog mira (Stojanović 1929: 629). Također, Dubrovčani su odobrili vojvodi Radoslavu da financijsko poslovanje nastavi i novim ulaganjima (Stojanović 1929: 629). Kako tijekom trajanja Konavoskog rata vojvoda Radoslav Pavlović nije mogao ostvariti svoje prihode (konavoski dohodak, prihode sa zemlje u dubrovačkom kotaru, prihode od palače u Dubrovniku), tako nije mogao realizirati ni dobit od uloga (Stojanović 1929: 621, 629–630). Iako je više puta pokušavao naplatiti dobit od ulaganja i za to vrijeme, uspio je to ostvariti u studenome 1433. godine za proteklu godinu, od kada kamate redovito prima i 1434., 1435. i 1436. godine, uz odobrenje Vijeća umoljenih.¹⁵

Početkom 1436. godine Pavlovići mijenjaju poslovanje. Vojvoda Radoslav Pavlović tada ulaže 300 dukata, vjerojatno od kamata, kao i 600 perpera, vjerojatno od konavoskog tributa.¹⁶ Krajem 1436. godine vojvoda je odlučio napraviti novi ugovor o ulaganju u Komunu. Promijenio je glavnice ukinuvši onu od 6000 dukata i uložio novu u iznosu od 2500 dukata i 9000 perpera, što bi činilo iznos od 5500 dukata umanjen za 500 dukata u odnosu na prethodnu. Ovoga je puta ulog bio određen dijelom dukatima, a dijelom perperima. Ovim novim ulozima, onim s početka 1436. godine kao i onim s kraja 1436., odnosno početka 1437. kada je uložio, opet je ostvaren početni iznos od ukupno 6000 dukata, odnosno ukupan je iznos bio 2800 dukata i 9600 perpera. Kamate na uloženi novac i ovoga su puta iznosile 5 % i za dukate kao i za perpere. Vojvoda Radoslav Pavlović početkom 1439. godine primio je kamate za nove uloge u iznosu od 280 dukata i 960 perpera. Pri tom je u siječnju 1439. godine vojvoda izdao priznanicu kako je primio pripadajuće kamate za protekle dvije godine za obje glavnice (Stojanović 1929: 633–635, Kurtović 2003: 216, 217, Kurtović 2010: 87–90).

Sredinom 1439. godine vojvoda Radoslav odlučio je podignuti sav novac iz Komune, i glavnice i dobit. Posljedica je to promjene stanja u Bosni i sukoba vojvode Radoslava i vojvode Stjepana Vukčića Kosače.¹⁷ Gubitkom Trebinja, koje je zaposjeo vojvoda Stjepan Vukčić Kosača, vojvoda Radoslav izgubio je i sve priznanice i ugovore o ulaganjima novca u Komunu. Radi toga je izdao povelju koja je imala snagu priznanice u kojoj ističe kako to čini zbog sukoba s vojvodom Stjepanom koji je prilikom oduzimanja Trebinja uzeo i sve Radoslavove zapise i povelje koje je imao od kneza i dubrovačke vlastele u dubrovačkoj Komuni (Stojanović 1929: 638–639, Brković 2011: 161). Radoslav, njegova supruga Teodora i sin Ivaniš potvrdili su 19. kolovoza 1439. godine da su im Dubrovčani isplatili ulog i dobit, navodeći i iznose glavnica koje su položili 1. veljače 1436. godine: 300 dukata i 600 perpera, kao i 11. siječnja 1437. godine: 2500 dukata i 9000 perpera. Priznanicom su potvrdili i cjelokupno ukidanje financijskog poslovanja s Komunom¹⁸ (Stojanović 1929: 637–638, Brković 2011: 160–162). Kako je likvidacija financijskog poslovanja bila složen posao, Dubrovčani su, kako bi se osigurali, zahtijevali da cijela vojvodina obitelj bude upisana u povelju o likvidaciji poslovanja. Čak su tražili da i jedan član Crkve bosanske bude uključen u tu povelju kao svjedok, a bio je to *krstjanin* Radašin Vukčić¹⁹ (Stojanović 1929:

15 O tome više u Kurtović 2003: 216, bilješka 26.

16 O tome više u Kurtović 2003: 216, bilješka 27.

17 O tome više u Ćirković 1964b.

18 Iznos dobitka nije naveden, ali zahvaljujući posljednjoj potvrdi primanja dohotka, može se približno utvrditi. O tome više u Kurtović 2003: 218, bilješka 31, Kurtović 2010: 90.

19 O djelovanju predstavnika Crkve bosanske u službi Pavlovića više u Ćošković 2005: 121–127, isti 1995: 1–54, Truhelka 1911: 355–357, Šanjek 2009, isti, 1975.

637, Brković 2011: 160, Kurtović 2003: 218–219, Kurtović 2010: 90–91). Time je vojvoda Radoslav sredinom 1439. godine uspio podignuti iz Komune sav svoj ulog i kamate i ukinuti daljnje financijsko poslovanje koje je za života Radoslava Pavlovića bilo završeno. Iz ovoga se može zaključiti kako je sav posao dizanja Radoslavova novca iz Komune obavljen uz dogovor obiju strana bez ikakvih zapreka i posljedica.

7. Prihod s dijela zemlje u Konavlima

Radoslav Pavlović je od Dubrovnika uzimao i prihode od dijela zemlje koju je dobio nakon prodaje svoga dijela Konavala i tamo obavljene podjele na desetine.²⁰ Dobio je zemlju u Donjoj Gori. Zemlju je dao na korištenje članovima dubrovačke plemićke obitelji Bunić. Od njih je 1439. godine posredovanjem svoga poslanika Radića Ozrisaljića primio sva potraživanja sa zemlje u Konavlima (Div. Canc., vol. LIII, fol. 236v, 8. X. 1439.). Nažalost, nije poznato je li Radoslav redovito primao naknadu za ustupljenu zemlju jer se priznanice za to nisu sačuvala.²¹ Iz nešto kasnijeg razdoblja, iz 1448. godine, saznaje se kako je tom zemljom raspolagao njegov sin vojvoda Ivaniš Pavlović. On je preko svojih poslanika Vukića Muržića i Radića Ozrisaljića naplaćivao najamninu za tu zemlju (Div. Not., vol. XXXIII, fol. 44, 21. X. 1448., Živković 2002: 181).

8. Kuća u Dubrovniku

Prodajom svog dijela Konavala Radoslav je dobio i kuću koja je nekad bila vlasništvo uglednog Dubrovčanina Žoreta Bogšića, protovestijara bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića. Kuća se nalazila u dijelu grada koji je pripadao najutjecajnijim dubrovačkim plemićima. Radoslav je zahtijevao od Dubrovčana da kuću obnove i preurede prema njegovim zahtjevima, o njihovu trošku. Obnova je dugo trajala, stoga je Radoslav često intervenirao kod dubrovačke vlade da se radovi što prije završe. Kako se iz arhivskih dokumenata dubrovačkog arhiva može vidjeti, brigu o adaptaciji vlada je povjerila dvojici dubrovačkih nobila, Županu Buniću i Jakovu Đorđiću. Odredila je i rok završetka obnove, uz kaznu za nepoštivanje rokova koja je iznosila 25 perpera (Cons. Minus, vol. VI, fol. 127, 17. IV. 1434.). Kako rok nije bio poštovan, vlada je Buniću i Đorđiću odredila novi rok do kraja lipnja 1434. godine (Cons. Minus, vol. VI, fol. 138, V. 1434.). Rokovi su se morali pomicati nekoliko puta pa su se produžili i do proljeća 1435. godine.²² Kako se čini, ova je kašnjenja uvelike izazvao i sam Radoslav koji je imao posebne zahtjeve. Tako je tražio da se napravi posebna ograda te ulazna vrata od punog drveta, za što Župan Bunić i Jakov Đorđić

20 Prema odluci Velikog vijeća u diobu Radoslavova dijela Konavala s bosanske strane bili su uključeni kralj Tvrtko II. Tvrtković, vojvoda Sandalj, vojvoda Radoslav Pavlović i trojica njegovih dvorjana: Brailo Tezalović, Radoslav Obradović i Vukac Pribilović. Podjela je obavljena ždrijebanjem (kockom) prema odluci Velikoga vijeća. Iz ždrijebanja je bio isključen vojvoda Radoslav kojemu je dano pravo da bira desetinu. Preostale desetine razdijeljene su među dubrovačkom vlastelom. Više u Grujić 1926: 3–123, Živković 1979: 181–188.

21 Dubrovačko Vijeće umoljenih odredilo je dvojicu svojih procjenitelja da odrede vrijednost najamnine te zemlje. To je povjerenstvo utvrdilo da je vrijednost najma 10 perpera dnevno Cons. Rog., vol. VII, fol. 87, 4. IX. 1439. Vojvoda Radoslav tražio je i vino sa svojih vinograda kojim se zajedno s obradivom zemljom koristila plemićka obitelj Bunić Cons. Rog., vol. V, fol. 83, V. 1432.

22 Najprije je vlada odobrila Jakovu Đorđiću da radove dovrši najkasnije do rujna 1434. godine Cons. Minus, vol. VI, fol. 144v, 26. VI. 1434, fol. 172, 25. IX., 1434. Rok je bio još jednom prolongiran do kraja travnja iduće, tj. 1435. godine Cons. Minus, vol. VI, fol. 193, 13. XII. 1434.

traže odobrenje dubrovačke vlade (Cons. Minus, vol. VI, fol. 201v, XII. 1434.). To je pomaknulo rok završetka radova na kraj lipnja 1435. godine (Cons. Minus, vol. VI, fol. 245, 28. IV. 1435.). Od daljnjeg sudjelovanja odustao je Jakov Đorđić zbog biranja za poslanika despota Đurđa Brankovića, stoga je vlada vođenje daljnje obnove povjerila Mihajlu Zamanjiću i Županu Buniću (Cons. Minus, vol. VI, fol. 280, 18. IX. 1435.). Novi poduzetnici morali su također tražiti pomicanje završetka radova na kući vojvode Radoslava do kraja prosinca 1435. godine (Cons. Minus, vol. VI, fol. 282v, 28. IX. 1435.). Ovoga puta vlada je pooštrila kazne za obnovu Radoslavove kuće. Radnicima i poduzetnicima određena je kazna od 20 dukata ako na vrijeme ne dovrše radove, a rok je bio kraj prosinca. Županu Buniću i Mihajlu Zamanjiću naloženo je da posjete radnike i mjesto obnove te ih upozore na predviđeni rok (Cons. Minus, vol. VI, fol. 285v, 15. X. 1435.). Za sve dodatne troškove koji bi usporavali dovršetak radova, radnici i službenici trebaju se obratiti Komuni (Cons. Minus, vol. VI, fol. 292, 17. XI. 1435.). Ovaj put rokovi su poštovani jer se u izvorima to pitanje više ne spominje, stoga se može zaključiti kako su radovi završeni. Ostaje nepoznato je li vojvoda Radoslav i kuću dao u najam, ali nakon očeve smrti to je preko svoga poslanstva učinio njegov sin Ivaniš Pavlović jer on prima naknadu za zemlju u Konavlima i za kuću u Dubrovniku (Div. Not., vol. XXXIII, fol. 44, 21. X. 1448., Živković 2002: 181).

9. Zaključak

Vojvoda Radoslav Pavlović pripadao je moćnoj feudalnoj obitelji Pavlović koja svoje zemlje oblikuje na područjima srednje i istočne Bosne. Od svih područnih gospodara, od kojih su značajni i Hrvatinići i Kosače, samo je Pavlovićima pripadao važan rudnik olova kakvo je bilo istoimeno Olovo. S obzirom na intenzivnu proizvodnju, rudnik je za Pavloviće i njihovu zemlju bio stalan izvor bogaćenja. Upravo zbog položaja svojih područja, vojvoda je mogao držati i znatne carine u dubrovačkom zaleđu, na ušću Neretve, kao i na ostalim važnim trgovima nastalim na trgovačkim putovima koji su vodili u unutrašnjost, u Bosnu, Srbiju i Ugarsku. Na temelju ostvarenih prirodnih predispozicija, imao je uspješnu gospodarsku djelatnost poboljšanu vezama sa sposobnim trgovcima, posrednicima i zakupcima kakvi su u tadašnjem srednjovjekovnom svijetu bili Dubrovčani. Gospodarske veze vojvode Radoslava Pavlovića i Dubrovčana odnosile su se na trgovačke poslove prodaje, posebice olova, te na uvoz soli i luksuznu robu. U tim trgovinskim poslovima vojvoda Radoslav surađuje s najistaknutijim dubrovačkim plemićima i trgovcima. Opseg njegovih trgovinskih poslova bio je dosta velik, što pokazuju i iznosi zaduženja. Osim trgovinskih veza, vojvoda Radoslav obavljao je i druge gospodarske transakcije s Dubrovčanima od kojih je ubirao velike novčane i robne prihode od carina, uloženog novca u Komunu i kamata koje je od njih dobivao. Kad je riječ o carinama i prihodima od carina, razlikuju se provodne i robne carine, a važan je i zakup carina. Provodne su se carine odnosile na prijevoz robe preko zemalja vojvode Radoslava, dok su robne carine predstavljale prihode od prodane robe na trgu. Vojvoda Radoslav davao je najčešće Dubrovčanima znatne i vrijedne carine u zakup poput one u Olovu, Drijevimama gdje je držao četvrtinu carine, Borču, Prači, Rogatici i Višegradu, a od njih je dobivao velike iznose novca, i za dobiveni novac od zakupa nabavljao je sol za vlastite potrebe. Povelik iznos novca dobio je vojvoda Radoslav od Dubrovčana za ustupanje svoga dijela Konavala. Od ukupnog dobivenog iznosa, 12 000 dukata, 6000 dukata morao je uložiti u dubrovačku Komunu uz godišnju kamatu od 5 %. Također, u Komuni je držao i novce stečene trgovinom, kao i kamate i dohodak koji su mu Dubrovčani isplaćivali svake

godine kao konavoski dohodak u iznosu od 6000 perpera. Ulaganje novca na dobit nije bilo slobodno ekonomsko poslovanje u odnosima Dubrovnika i zaleđa, nego rezultat međusobne ekonomsko-političke suradnje unutar konavoskoga kruga. Osim tih financijskih transakcija ostvarenih s Dubrovčanima, Radoslav je imao i prihod za zemlje koji su mu Dubrovčani darovali pri diobi njegova dijela Konavala. Može se vidjeti kako je gospodarska djelatnost vojvode Radoslava Pavlovića bila raznovrsna i opsežna, a u suradnji s Dubrovčanima na korist obiju strana. Također, poticanjem razvoja rudarstva i trgovine s Dubrovčanima, vojvoda je pridonio i gospodarskom razvoju srednjovjekovne Bosne.

Literatura

Državni arhiv u Dubrovniku:

- Cons. Rog. – Consilium Rogatorum, vol. III–V.
- Cons. Minus – Consilium Minus, vol. VI.
- Let. di Lev. – Lettere e commisioni di Levante, vol. IX, XI.
- Div. Canc. – Diversa Cancellariae, vol. XXIV–XXV, XLI, LIII.
- Div. Not. – Diversa Notariae, vol. XIII, XXXIII.
- Sent. di Canc. – Sentenze di Cancellaria, vol. VII.

Objavljeni izvori:

- Blagojević, M. (2003). Državnost zemlje Pavlovića. U Milan Vasić i Rajko Kuzmanović (ur.), *Zemlja Pavlovića, Srednji vijek i period turske vladavine, Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica: 27.– 29. juna 2002.* (str. 113–144). Banjaluka – Srpsko Sarajevo: ANU Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo.
- Božić, I. (1952). *Dubrovnik i Turska u 14. i 15. veku.* Beograd: Istorijski institut u Beogradu, SANU Posebna izdanja, knj. 200.
- Brković, M. (2011). *Diplomatički zbornik srednjovjekovnih humskih i bosanskih isprava Dubrovniku.* Mostar: Crkva na kamenu.
- Ćirković, S. (1964a). *Historija srednjovjekovne bosanske države.* Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ćirković, S. (1964b). *Herceg Stefan Vukčić Kosača i njegovo doba.* Beograd: Posebna izdanja SANU 376, Odeljenje društvenih nauka 48.
- Ćirković, S. (1997). Rusaška gospoda, U Vladimir Bokić (ur.), *Rabotnici, vojnici, duhovnici. Društva srednjovjekovnog Balkana.* Beograd: Equilibrium, 306–317.
- Ćorović, V. (1927). Kako je Radoslav Pavlović prodao Dubrovčanima Konavle (1423. – 427.). *Godišnjica Nikole Čupića*, 35, 7–110.
- Ćošković, P. (1995). Krstjanin Vlatko Tumurlić i njegovo doba, *Croatia Christiana Periodica*, 19/35, 1–54.
- Ćošković, P. (2005). *Crkva bosanska u 15. stoljeću.* Sarajevo: Institut za istoriju.
- Ćosić, S., Vekarić, N. (2005). *Dubrovačka vlastela između roda i države: Salamankezi i sorbonezi.* Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Ćuk, R. (2003). Dubrovčani – zakupci carine u Olovu. U Milan Vasić i Rajko Kuzmanović (ur.), *Zemlja Pavlovića, srednji vijek i period turske vladavine, Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica: 27.– 29. juna 2002.* (str. 247–258). Banjaluka – Srpsko Sarajevo: ANU Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo.
- Dinić, M. (1978). *Srpske zemlje u srednjem vijeku.* Beograd: Srpska književna zadruga.
- Grujić, R. (1926). *Konavli pod raznim gospodarima od XIII do XV veka.* Zemun:

- Spomenik Srpske kraljevske Akademije.
- Havrylyshyn, O., Srzentić, N. (2014). *Economy of Ragusa, 1300–1800. The Tiger of the Medieval Mediterranean*. Zagreb: Croatian National Bank.
- Ivanović, M. (1948). *Prilozi za istoriju carina u srednjovjekovnim srpskim državama*. Beograd: Srpska Kraljevska Akademija.
- Ivić, A. (1907). Radoslav Pavlović, veliki vojvoda bosanski, *Letopis Matica srpske*, 245/1, 11–32, 246, 234–48.
- Kovačević, D. (1954). Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni, *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, VI, 229–248.
- Kovačević, D. (1961). *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*. Sarajevo: Naučno društvo Bosne i Hercegovine.
- Kovačević, D. (1970). Uloga rudarstva u privrednom razvoju gradskih naselja Srbije i Bosne tokom prve polovice XV vijeka, *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, XVIII, 257–263.
- Kovačević-Kojić, D. (1978a). *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Kovačević-Kojić, D. (1978b). O rudarskoj proizvodnji u srednjovjekovnoj Bosni. U *Radovi sa simpozija Historija rudarstva i metalurgije od praistorije do XX vijeka*, Zenica: Izdanje Muzeja grada Zenice.
- Krekić, B. (1956). *Dubrovnik i Levant (1280 – 1460)*. Beograd: Srpska akademija nauka, Posebna izdanja 256, Vizantiološki institut knjiga 4.
- Krekić, B., (1957). Prilog istoriji mletačko-balkanske trgovine druge polovine XIV veka, *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu*, II, 11–19.
- Krekić, B. (1971). *Dubrovnik in the Fourteenth and Fifteenth Centuries: A City between East and West*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Krekić, B. (1980). *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the late Middle Ages*. London:Variorum Reprints.
- Kurtović, E. (2003). Pavlovići u ulaganju novca na dobit u Dubrovniku. U Milan Vasić i Rajko Kuzmanović (ur.), *Zemlja Pavlovića, Srednji vijek i period turske vladavine, Zbornik radova sa naučnog skupa, Rogatica: 27.– 29. juna 2002.* (str. 211–234). Banjaluka – Srpsko Sarajevo: ANU Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo.
- Kurtović, E. (2009). *Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić – Kosača*. Sarajevo: Institut za istoriju.
- Kurtović, E. (2010). *Iz historije bankarstva Bosne i Dubrovnika u srednjem vijeku (ulaganje novca na dobit)*, Beograd: Istorijski institut, Posebna izdanja knjiga 59.
- Manken, I. (1960). *Dubrovački patricijat u XIV veku*, Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, Posebna izdanja knj. 340, Odeljenje društvenih nauka 36.
- Radonić, J. (1902a). O knezu Pavlu Radenoviću, *Letopis Matice srpske*, 211/1, 39–62.
- Radonić, J. (1902b). O knezu Pavlu Radenoviću, *Letopis Matice srpske*, 211/2, 34–61.
- Stojanović, Lj. (1929). *Stare srpske povelje i pisma, I/1*. Beograd – Sremski Karlovci: Srpska Kraljevska Akademija.
- Šanjek, F. (1975). *Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Šanjek, F. (2009). *Bosansko-humski krstjani u povijesnim vrelima (13–15.)*. Zagreb: Barbat.
- Tošić, Đ. (1987). *Trg Drijeva u srednjem vijeku*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Tošić, Đ. (2003). Pavlovića dio Drijevske carine. U Milan Vasić i Rajko Kuzmanović (ur.), *Zemlja Pavlovića, srednji vijek i period turske vladavine, Zbornik radova*

- sa naučnog skupa, *Rogatica: 27.– 29. juna 2002.* (str. 235–245). Banjaluka – Srpsko Sarajevo: ANU Republike Srpske i Univerzitet Srpsko Sarajevo.
- Truhelka, Ć. (1911). Testament gosta Radina. Prinos patarenskom pitanju, *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 23, 355–357.
- Truhelka, Ć. (1918). Konavoski rat (1430.– 1433.), *Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini*, 29, 146–211.
- Vekarić, N. (2011). *Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2012a). *Vlastela grada Dubrovnika, 2. Vlasteoski rodovi (A – L)*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2012b). *Vlastela grada Dubrovnika, 3. Vlasteoski rodovi (M – Z)*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2013). *Vlastela grada Dubrovnika, 4. Odabrane biografije (A – D)*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2014). *Vlastela grada Dubrovnika, 5. Odabrane biografije (E – Pe)*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Vekarić, N. (2015). *Vlastela grada Dubrovnika, 6. Odabrane biografije (Pl – Z)*. Zagreb – Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku.
- Voje, I. (1976). *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Sarajevo: ANU BiH, Odjeljenje društvenih nauka, Djela, knj. 49.
- Voje, I. (1978a). Neka pitanja o trgovini sa bosanskim olovom u Dubrovniku, U *Radovi sa simpozijuma Historija rudarstva i metalurgije od praistorije do XX vijeka*, Zenica: Izdanje Muzeja grada Zenice.
- Voje, I. (1978b). Bosanski svinac v kreditni trgovini srednjevečkoga Dubrovnika, *Zgodovinski časopis*, 32, 37–59.
- Živković, P. (1973). Diplomatska aktivnost Braila Tezalovića, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, X, 319–325.
- Živković, P. (1977). Radič Ozrisaljić, trgovac i diplomata na dvoru porodice Pavlovića, *Prilozi Instituta za istoriju u Sarajevu*, 13, 301–321.
- Živković, P. (1979). Učešće bosanske vlastele u diobi Konavala, *Prilozi Instituta za Istoriju u Sarajevu*, 16, 181–188.
- Živković, P. (1980). Kreditno-trgovinske veze Braila Tezalovića s Dubrovčanima, *Zgodovinski časopis*, 2, 299–311.
- Živković, P. (1981). *Tvrtko II. Tvrtković, Bosna u prvoj polovini XV. stoljeća*, Sarajevo: Institut za istoriju u Sarajevu.
- Živković, P. (1986). *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV i XV stoljeću*. Tuzla: Univerzal.
- Živković, P. (2002). *Iz srednjovjekovne povijesti Bosne i Huma*, Osijek: Hrvatsko kulturno društvo Napredak – Zagreb i podružnica Osijek.
- Živković, P. (2006). *Bosanski srednjovjekovni plemićki rod Radaovića – Mikojevića – Tezalovića – Ozrisaljića (Kopijejića)*. Osijek: Hrvatsko kulturno društvo Napredak Zagreb i podružnica Osijek.
- Živković, P., Jakić, I., Brandić, M. (2008). Uloga bosanskog kralja u Konavoskom ratu (1430. – 1433.), *Povijesni zbornik, godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, 3, god. II., 7–45.
- Živković, P. (2008). Veze Olova i Dubrovnika u srednjem vijeku, U Marko Karamatić (ur.), *Zbornik radova sa znanstvenog skupa Tristota obljetnica stradanja samostana i crkve u Olovu (1704. – 2004)*. (str. 55–64). Sarajevo: Franjevačka teologija.

ECONOMIC RELATIONS BETWEEN THE BOSNIAN DUKE RADOSLAV PAVLOVIĆ AND THE INHABITANTS OF DUBROVNIK

Abstract

The great Bosnian Duke Radoslav Pavlović, one of the regional masters who left his mark upon the Bosnian medieval history of the first half of the 15th century, achieved his prolific political and economic activity through his relations with the inhabitants of Dubrovnik. This paper deals with his economic relations with the inhabitants of Dubrovnik. These relations brought him great financial and retail income. These were trade enterprises, in particular trading lead, renting customs services as well as charging customs duties. The income from invested money was saved in the Dubrovnik Komuna which was gained by sale of part of Konavle to Dubrovnik. These relations were gained with the help of Radoslav's commissioners, who were poklisars enjoying great trust and respect in Dubrovnik. The successful economic relations of Radoslav Pavlović with the inhabitants of Dubrovnik were based on the advantages that the Pavlović family had, such as possessing Olovo (Lead) which was a significant mine of quality of lead, as well as significant custom duties in the hinterland of Dubrovnik and the Neretva Estuary and the trade routes which lead inland, to Bosnia, Serbia and Hungary. Also, the Pavlovićs owned a part of Konavle which the Dubrovnik inhabitants tried to include into their plans of territorial spreading.

Mining products held an important place in the export trade of medieval Bosnia, and the crucial feature of the economic growth of Dubrovnik from the mid 14th century was precisely this widespread intermediary trade of mining products, silver and lead, from Bosnia and Serbia. It's significant that the local population was included in trading with Bosnian lead, not only the inhabitants of Dubrovnik and the Bosnian king and nobilities, as for example Radoslav Pavlović, whose contribution is the topic of this paper. The greatest part of Bosnian lead from Dubrovnik ended up in foreign markets, Italy, Spain or Turkey, and only a small portion served to satisfy the local needs of Dubrovnik. The export of Bosnian lead took place also through Venice. Both Duke Radoslav Pavlović, as well as the rest of the regional masters and kings, rented their customs, mostly to people from Dubrovnik, such as lead and drier customs, of which he owned a quarter. They received the amount of rent money agreed upon, which ensured them a stable profit. This Bosnian duke also owned customs in other places where people of Dubrovnik came to sell their goods. In regions under his command Duke Radoslav made decisions on customs; transport, transitional as well as the customs in the very square where trading took place.

Key words: Radoslav Pavlović, Dubrovnik inhabitants, rent, customs duty, trade, income, poklisars, mine Lead, Konavle